Noziedzīga nodarījuma motīvs kriminoloģijas un krimināltiesību kontekstā

Aldona Kipāne

Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija
aldonakipane@inbox.lv

Kopsavilkums

Pētījuma mērķis ir parādīt saistību starp noziedzīga nodarījuma motīva kriminoloģiskajām un krimināltiesiskajām – saturiskajām un konstruktīvajām – īpatnībām. Šāds pētījums ir aktuāls un būtisks, jo atspoguļo noziedzīga nodarījuma mehānisma elementus un noziedzīga nodarījuma motīva nozīmi šajā mehānismā.

Uzskatu, ka personas psihiskā darbība, sākot ar nodoma par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu rašanās brīdi līdz pat tā realizācijai, iedalāma atsevišķos un atšķirīgos posmos, lai gan tā ir personas psihiskās darbības īstenošanas vienots process, kas rezumējas realitātē – noziedzīga nodarījuma izdarīšanā.

Atslēgvārdi: mērķis, motīvs, motivācija, noziedzīgs nodarījums.

Ievads

Cilvēks ir saprātīga būtne (latīņu val. *homo sapiens* – saprātīgais cilvēks), tātad viņam piemīt spēja domāt. Katra cilvēka mērķtiecīga darbība ir prāta kontrolēta un koordinēta, savu gribu cilvēks īsteno ar prāta kontrolētu darbību. Cilvēka uzvedība, kā zināms, ir ļoti daudzveidīga. Lai apmierinātu savas vajadzības, cilvēks rīkojas. Personas vajadzības var būt dažādas – intelektuālas, morālas, estētiskas u. tml. Ievērojamais krievu psihologs Aleksejs Ļeontjevs (*А. А. Леонтьев*) uzskata, ka galveno darbības līmeni raksturo tieši motīvs, ko nosaka vajadzība. Motīvs tiek skaidrots kā darbības galvenā un veicinošā struktūra, kas, veidojot darbības priekšmetu, virza cilvēka aktivitāti.

Motīvus parasti iedala:

- pēc satura (bioloģiskie, sociālie un garīgie);
- pēc funkcijas (tie, kas galvenokārt vada, un tie, kas veido darbības jēgu);
- pēc to nozīmes personības struktūrā [44].

*Aldona Kipāne. Noziedzīga nodarījuma motīvs kriminoloģijas
un krimināltiesību kontekstā*

Atkarībā no izpētes mērķa motīvus iedala:

- psiholoģiskajos;
- krimināltiesiskajos;
- kriminoloģiskajos;
- kriminālistiskajos u. c.

Noziedzīgiem nodarījumiem tradicionāli tiek pieskaitīti arī tie pārkāpumi, kam ir augsta smaguma pakāpe, kas apdraud sabiedrību, individu, kā arī “grauj vispārpieņemtos priekšstatus par humānismu un taisnīgumu, kurus nekādā gadījumā nevar attaisnot apstākļi un kuri tiek veikti aiz amorāliem motīviem” [27, 7]. Krimināltiesību doktrīnā noteikts, ka noziedzīga nodarījuma kaitīgums pieder noziedzīga nodarījuma objektīvajai pusei un jāuzskata par svarīgāko kriminālatbildības pamata īpašību [23, 61]. Profesors Uldis Krastiņš atzīmē, ka, vērtējot plašākā nozīmē noziedzīga nodarījuma radīto kaitējumu, redzams, ka katrs nodarījums izraisa kaitīgas sekas, kas izpaužas noteiktu, ar Krimināllikumu aizsargātu interešu apdraudējumā [19, 62]. *Dr. iur.* Andrejs Judins izsaka viedokli, ka ikviena rīcība, kas būtiski aizskar personu, sabiedrības un valsts intereses, jāvērtē kā bīstama [13, 28]. Noziedzīgam nodarījumam vienmēr ir sabiedriski bīstamas sekas jeb kaitējums. Objekts sastāv no sargājošām interesēm un aizsargājamām interesēm. Tieši aizsargājamās intereses cieš vienmēr [8, 190].

Individuālo noziedzīga nodarījuma mehānismu, domājams, var analizēt gan kriminoloģiskajā, gan krimināltiesiskajā aspektā.

Šā pētījuma mērķis ir parādīt saistību starp noziedzīga nodarījuma motīva kriminoloģiskajām un krimināltiesiskajām – saturiskajām un konstruktīvajām – īpatnībām. Šis pētījums ir aktuāls un būtisks, jo parāda noziedzīga nodarījuma mehānisma elementus un noziedzīga nodarījuma motīva nozīmi šajā mehānismā. Pētījuma gaitā tika izmantota aprakstošā, juridiski loģiskā un dokumentālā pētīšanas metode, kā arī tiesību interpretācijas metodes.

Motīvs, motivācija – jēdzieniskais ietvars

Termins “motīvs” (franču val. *motif*, latīņu val. *mōtus* – kustība, *movēre* – kustināt) svešvārdu vārdnīcā skaidrots šādi:

- 1) iekšējs dzenulis, kas rosina, mudina uz kādu darbību vai ietekmē rīcību;
- 2) iemesls, ar kuru pamato rīcību vai nostāju [50, 559].

Profesors U. Krastiņš raksta, ka noziedzīga nodarījuma motīvs ir cilvēka iekšējais pamudinājums, dziņa, tieksme, kas virza vainīgā gribu uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanu [19, 62]. Salīdzinājumam minēšu arī citus juridiskajā literatūrā dotos šā jēdziena formulējumus, lai parādītu tajos iekļautās motīva pazīmes.

Krimināltiesību jēdzienu skaidrojošā vārdnīcā noziedzīga nodarījuma motīvs tiek atspoguļots kā dziņa, tieksme, personas iekšējais apzinātais pamudinājums izdarīt noziedzīgu nodarījumu. Motīvs, līdzīgi nodarījuma mērķim, tiek aprakstīts kā noziedzīga nodarījuma subjektīvās puses pazīme, kas raksturo tišu noziedzīgu nodarījumu.

Atsevišķos krimināllikuma pantos motīvs tiek definēts kā kvalificējošs apstāklis [14, 31]. *Dr. iur.* Dainis Mežulis shematiski raksturojis, ka motīvs ir galvenais pamudinājums, kas personu virza uz nodarījumu [39, 54].

Krievijas juridiskajā literatūrā sastopama šāda atziņa: par noziedzīga nodarījuma motīvu parasti tiek uzskatīts apzināts pamudinājums, kas virzījis personu, veicot noziedzīgu nodarījumu. Tas ir darbības avots, iekšējās darbības virzītājspēks, ko nosaka personas vajadzības, intereses, kuras izraisa apņēmību paveikt noziedzīgu nodarījumu [55, 222].

Noziedzīga nodarījuma motīvs – tiešs, iekšējs pamudinājuma iemesls noziedzīga nodarījuma izdarīšanai (piemēram, greizsirdība, atriebība, savtīgums). Noziedzīga nodarījuma sastāvā motīvs ir subjektīvās puses pazīme. Krievijas Federācijas Kriminālkodeksā (KF KK) ir noteikts, ka atsevišķos gadījumos motīvs ir obligāta vai kvalificējoša nodarījuma sastāva pazīme. Citos gadījumos tas var kalpot kā atbildību pastiprinošs vai atbildību mīkstināošs apstāklis [5; 6].

Šajos formulējumos nav minētas lielas atšķirības pēc būtības. Minētajās definīcijās uzmanība tiek vērsta uz tiešu, iekšēju un apzinātu pamudinājumu, kas virza uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Tas norāda uz krimināltiesību teorijā pastāvošo atziņu, ka visi tiešie noziedzīgie nodarījumi ir motivēti.

Par darbības vai bezdarbības motīviem var kalpot vajadzības un intereses, aizraušānās un emocijas, nostādnes un ideāli. Vajadzību apmierināšana ir saistīta ar cilvēka kriminālās rīcības motivācijas formēšanos. Amerikāņu psihologs Ēriks Froms izpētījis, ka cilvēkam ir piecas sociālās vajadzības, un, tikai apmierinot tās visas, cilvēks var pilnvērtīgi dzīvot. Katram cilvēkam ir nepieciešams:

- 1) gūt cilvēcisko saskarsmi;
- 2) būt kāda lielāka “mēs” elementam;
- 3) izjust pieķeršanos, simpātijas;
- 4) apzināties savu nozīmīgumu, vērtību un spējas, t. i., uzturēt savu pašapziņu;
- 5) sevi apliecināt;
- 6) atrasties informācijas un vērtību orientāciju sistēmā.

Emocionālo saišu trūkums cilvēkam var kļūt liktenīgs, uzsver psihologs E. Bērnss [45, 14].

Visu savstarpēji saistīto motīvu sistēmu, kas nosaka personības uzvedību, sauc par motivāciju. No psiholoģijas viedokļa motivācija tiek skaidrota kā vajadzības, intereses, pārliecība un citi uzvedību veicinošie un vadošie elementi, kas ar attiecīgo darbību arī raksturo cilvēka personību. Motivācija ir noturīga attieksmju, priekšstatu, nostādņu un uz tām balstīto personības ieviržu apkopojums, kas nosaka cilvēka uzvedību [46]. Motivācija vienmēr ir ierosmju komplekss: vajadzības, motīvi, ideāli, mērķi, vērtību orientācijas u. tml. Visas šīs ierosmes ir savstarpēji saistītas un veido sistēmu, kura arī nosaka cilvēka viengabalainu uzvedību, piešķir tai ievirzi un intensitāti. Motivācija veic vairākas funkcijas: rosina uzvedību, to vada un organizē, dod tai personisku jēgu un nozīmību [52, 200].

Kriminoloģijā ar motivāciju tiek saprasts rīcības motīvu kopums, kurā katrs no motīviem nosaka motivācijas elementu un pastāv kā apziņas, tā zemapziņas sfērā. Motīvi rodas un veidojas cilvēka emociju un jūtu iespaidā [43, 343]. Piekritu profesores Nineļas Kuzņecovas (*Н. Ф. Кузнецова*) viedoklim, ka personas motivāciju visbiežāk jāskata caur motīva kompleksa prizmu (retāk – vienu motīvu). Motīvs var būt stimulē, kura priekšplānā aktualizējas konkrētas darbības (bezdarbības) mērķis un kurš ir personas uzvedības iemesls [25, 95].

Tātad starp motīvu un mērķi pastāv saistība (sk. 1. att.). Motīvs un mērķis ietekmē nodoma rašanos, tā virzību uz mērķi un nodoma īstenošanos. Mērķis (nolūks) ir iecerētais rezultāts, ko persona, izdarot noziedzīgu nodarījumu, vēlas sasniegt [19, 108].

1. attēls. Motīva un mērķa savstarpējā saistība

Mērķa nozīme izpaužas tajā apstākļi, ka tas nosaka vainīgā gribu, balsta to uz noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu [19].

Piemēram, zādzības motīvs vienmēr ir mantkārība, bet mērķis – iegūt materiālu labumu, tas ir, iedzīvoties uz citas personas rēķina [22, 6–19]. Dažos noziedzīgos nodarījumos var savīties pēc savas nozīmes un lomas atšķirīgi motīvi, piemēram, slepkavības motīvi vienlaikus var būt atriebība un mantkārība, greizsirdība un atriebība [19].

Tiesu praksē krimināllietās, kas atbilst Latvijas Krimināllikuma 317. panta 2. daļai, 318. panta 2. daļai un 319. panta 2. daļai, teikts, ka krimināltiesībās ar mantkārīgu nolūku saprot personas vēlmi noziedzīga nodarījuma rezultātā iegūt jebkāda veida nepienākošos materiālos vai cita rakstura labumus sev vai citām personām. Turklāt ar labuma gūšanu jāsaprot ne tikai tā iegūšana, bet arī sevis vai citas personas atbrīvošana no nevēlamiem izdevumiem. Tiesu prakses materiālu analīze parādīja, ka apsūdzētās valsts amatpersonas, galvenokārt izmantojot savu dienesta stāvokli, vēlējās nelikumīgā veidā iegūt naudas līdzekļus, iegūt savā īpašumā dzīvokli, datoru un kādus citus labumus [31].

Krimināllikuma zinātniski praktiskajā komentārā sniegts skaidrojums, ko atzīt par mantkārīgos nolūkos izdarītu slepkavību (atkarībā no tā, kādu rezultātu vainīgais vēlēties sasniegt):

- 1) slepkavība, kuras mērķis ir nelikumīgi iegūt materiālos labumus (mantu, naudu, tiesības uz mantu, tiesības uz apdzīvojamo platību, iespēju izmantot cietušā apdzīvojamo platību);

*Aldona Kipāne. Noziedzīga nodarījuma motīvs kriminoloģijas
un krimināltiesību kontekstā*

- 2) slepkavība, kuras mērķis bijis izvairīties no materiāliem izdevumiem (parāda atdošanas, patapinātas mantas atdošanas, uzturēšanas, pakalpojuma maksas vai kādu citu mantisku saistību izpildīšanas u. tml.) [20].

Speciālajā literatūrā nav vienotas nostājas par motīvu klasificēšanu. Noziedzīga nodarījuma motīvu daudzveidīga klasifikācija atrodama Krievijas juridiskajā literatūrā. Profesors Viktors Luņejevs (*В. В. Лунеев*) iesaka noziedzīgās rīcības motīvus iedalīt politiskajos, mantkārības, vardarbīgi egoistiskajos un anarhiski individuālajos [38, 382].

Noziedzīga nodarījuma motīvus var klasificēt pēc nodarījuma smaguma:

- 1) antisociālie (grieķu val. *anti...* – pret, priedēklis, ar ko apzīmē pretstatu, nesaderību vai naidīgumu) motīvi – politiskie, vardarbīgie, mantkārības, mantkārīgi agresīvie u. c.;
- 2) asociālie (pretsabiedriskie, t. i., tādi, kas vērsti pret sabiedrības tiesībām un interesēm) motīvi – to kaitīguma pakāpe ir mazāka nekā antisociālajiem, tie ir mazāk sabiedriski bīstami – egoistiskie, individuāli anarhiskie (autoritātes, kārtības un disciplīnas neatzīšanas) u. c.;
- 3) pseidosociālie motīvi – aprobežojas ar atsevišķu sociālo grupu interesēm, kuras ir pretrunā krimināltiesiskajam regulējumam, indivīda un sabiedrības interesēm, piemēram, fiktīva kooperācija, kuras pamats ir ekonomisko noziegumu izdarišana;
- 4) protosociālie (prot(o)... grieķu val. *prōtos* – pirmais, salikteņa pirmā sastāvdaļa, kas nozīmē – sākotnējs, pirmējs, primārs vai augstākais, galvenais) motīvi – sociāli labvēlīgu uzvedības motīvu pāraugšana sociāli nelabvēlīgos motīvos, piemēram, nepieciešamās aizstāvēšanās robežas pārkāpšana.

Teorētiskās un praktiskās atziņas rāda, ka cilvēka rīcību var izraisīt viens vai vairāki motīvi, kas mēdz būt gan apzināti, gan neapzināti. Ja apsūdzētajam bijuši vairāki motīvi, tad kāds vienmēr ir dominējošais un nosaka noziedzīgā nodarījuma kvalifikāciju [32]. Tāpēc motīvus var iedalīt arī šādi:

- 1) galvenais jeb primārais;
- 2) papildu jeb sekundārais.

Docents Beniamins Ogaņesjans (*Б. А. Оганесян*) uzskata, ka krimināltiesībās ir nozīme divu veidu motīviem un tie ir:

- 1) zemiskais (nelietīgais);
- 2) bez (nav) nelietīga rakstura.

Šis autors norādījis, ka KF Kriminālkodeksa dispozīcijās galvenokārt tiek norādīti zemiskie motīvi: mantkārība, huligānisms, personīgā ieinteresētība (atriebība, skaudība, karjerisms) u. c., taču ir daži noziedzīgi nodarījumi, kuriem nav nelietīga motīva, piemēram, nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana – centieni pārtraukt noziedzīgo nodarījumu [41, 287–289].

Domājams, šādam iedalījumam var piekrist, jo, piemēram, runājot par eitanāzijas motīviem, var norādīt uz žēlsirdību. Eitanāzijas motīvs ir žēlsirdība, jo tās mērķis ir personas ciešanu novēršana. “Aktīvā eitanāzija” nozīmē tīšu, ātru un nesāpīgu

nedziedināmi slimas personas nonāvēšanu pēc tās lūguma ar mērķi atbrīvot viņu no mokošām fiziskām un psihiskām ciešanām (izdarīšanas motīvs ir žēlsirdība) [11, 34].

Atkarībā no motīva tiesiskā, morālā un politiskā izvērtējuma Plehans Dageļš (*П. С. Дажель*) noziedzīga nodarījuma motīvus iedala:

- 1) zemiskajos jeb sabiedriski bīstamajos (politiskie, reliģiskie un personiskie motīvi – savtīgums, skaudība, atriebība u. c.);
- 2) sabiedriski neitrālajos (aizraušanās, aizvainojums, kauns u. c.);
- 3) sabiedriski pozitīvajos (nepareizi izprastas valsts, zinātniskās intereses, radnieciskās saites, personas, īpašuma vai sabiedrisko interešu aizsardzība u. tml.) [48, 326].

Motīvu iedalījumi ir vairāki. Tie tiek iedalīti arī šādās divās grupās:

- 1) motīvi, kas saistīti ar ideju, pasaules uzskata galveno principu, sīkāk tos iedalot apakšgrupās: vispārēji sociālajos (morāli politiskajos, ētiskajos un reliģiskajos) un personiska rakstura (zemiskajos – mantkārības, egoistiskajos, saistītos ar noskaņojumu, afektiem u. tml.);
- 2) motīvi, kas saistāmi ar priekšmetisko ieinteresētību, proti, interesi izraisa priekšmets.

Sastopama arī motīvu klasifikācija, kuras pamatā ir sociāli psiholoģiskais un tikumiski ētiskais princips [54, 184–191].

Var secināt, ka motīvs ir tas, kas atspoguļojas cilvēka apziņā, pamudinot viņu uz darbošanos, lai apmierinātu savas vajadzības, aizraušanās, vēlēšanās un intereses. Indivīda vadošie rīcības motīvi nosaka viņa dzīves stilu.

Apkopojot šeit minēto, noziedzīga motīva funkcijas var iedalīt šādi:

- pamudināšanas un virzišanas funkcijas;
- rīcības jēgu un nozīmi veidojošās funkcijas.

Rezumējot jānorāda, ka noziedzīga nodarījuma motīvs ir tas aktīvais spēks un avots, kas personas kaitīgo rīcību virza uz noteikta noziedzīga mērķa sasniegšanu. Motivācija ir stimulu (motīvu) sistēma, kas pamudina cilvēku uz rīcību vai bezdarbību.

Krievijas tiesību zinātniece Jeļena Lukaševa (*Е. А. Лукашева*) pauž atbalstāmu viedokli, ka noziedzīgs nodarījums ir motīvu objektivizēšanas un izteiksmes forma; savukārt motīvs ļauj izprast tiesiskās vai prettiesiskās uzvedības patieso raksturu [37, 2–6, 8].

Noziedzīgs nodarījums tiek paveikts pēc tam, kad pamudinājums (dziņa, vajadzība) apziņā ir ticis apsvērts kā darbība un paredzētas tās sekas. Pēc lēmuma pieņemšanas cilvēks pievēršas fiziskai darbībai. Motīvs un mērķis izveidojas pirms noziedzīga nodarījuma uzsākšanas. Tikko apgalvoto ilustrēšu ar piemēru – Latgales apgabaltiesas spriedumu: persona B. kopā ar personu A. atradās A. vecmammās mājā, kur lietoja alkoholiskos dzērienus. Vakara gaitā B. un A. vienojās veikt laupīšanu – iekļūt divu tuvākajā apkārtnē dzīvojošo sieviešu mājās un nolaupīt viņām piederošo naudu un citas mantas, apzinoties, ka abas sievietes ir vientuļas un vienas pašas nespēs pretoties, kā arī neziņos par noziegumu. Realizējot savu nodomu, B. un A. no dzīvesvietas līdz paņēma cimdus un virtuves nazi, bet B. paņēma arī melnu cepuri, kurai izgrieza caurumus acīm,

savukārt A. uzvilka melnu virsjaku ar kapuci, kuru uzlika galvā un cieši nosēja aukliņas, lai nevarētu saredzēt seju [30].

Noziedzīga nodarījuma motīvam un mērķim ir krimināltiesiska un kriminoloģiska nozīme. Domāju, ka tie sniedz iespēju noskaidrot patiesību lietā. Analizējot noziedzīgu nodarījumu, profesors U. Krastiņš norāda, ka “motīvs un mērķis ir patstāvīgas noziedzīga nodarījuma subjektīvās puses pazīmes, kas – tāpat kā vaina – pierādāmi krimināllietā, ja tie saskaņā ar Krimināllikumu ietverti noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmju skaitā” [19, 108].

Noziedzīgas rīcības motīva kriminoloģiskais aspekts

Nenoliedzami, kriminoloģijas zinātnē nozīmīgi ir izpētīt, kas cilvēkus rosina, mudina uz noziedzīgu rīcību. Manuprāt, motīvs kriminoloģijā ir svarīgs noziedznieka uzvedības izpētes elements, jo tas atklāj iemeslu, kas pamudina cilvēku veikt noteiktu darbību. Uzskatu, ka kriminoloģiskā pieeja salīdzinājumā ar krimināltiesisko pieeju ir plašāka, jo ļauj izziņāt personības formēšanās un noziedzīga nodarījuma veidošanās un izdarīšanas mehānismu, kā arī tai ir būtiska nozīme noziegumu novēršanas un apkarošanas darbā.

Kriminoloģijas mācību literatūrā tiek skaidrots, ka jebkura indivīda rīcības pamatcēlonis ir viņa vajadzības un intereses, kas veidojušās socializācijas procesā. Vajadzības ir savdabīgs cilvēka darbības dzinulis, un tās atspoguļo materiālo vērtību (ēdiena, apģērba, mitekļa), sazināšanās, izziņas, seksuālo tieksmju apmierināšanas nepieciešamību [24, 249]. Cilvēka vajadzības var būt dažādas: materiālas, intelektuālas, morālas, estētiskas, seksuālas, kā arī vajadzība kontrolēt, dominēt un būt vardarbīgam u. tml.

Kriminoloģijas klasiskās skolas pārstāvji noziedzīgu nodarījumu aplūko kā pavisam racionālu kategoriju, nepiešķirot nozīmi noziedznieka garīgajam stāvoklim vai sociālās vides ietekmei. Noziedzīgu nodarījumu šī virziena pārstāvji traktē kā personas izvēli, pastāvot tikai diviem nosacījumiem:

- 1) rīkojoties saskaņā ar tiesisko regulējumu;
- 2) riskējot, pārkāpjot likumu, un ar šādu uzvedību vēloties sasniegt kādu personisku labumu vai peļņu.

Vairākumā gadījumu noziedzīgs nodarījums netiek īstenots spontāni; motīvs un lēmums to realizēt tiek apsvērts noziedznieka apziņā pirms noziedzīgas rīcības īstenošanas. Konkrētam noziedzīgam nodarījumam ir iepriekšējs sava veida individuālas psihiskās darbības ievadījums.

Par šiem jautājumiem ir vairākas **kriminoloģiskās teorijas**:

- Iespēju teorija (*Crime Opportunity Theory*), kuras pārstāvji apgalvo, ka likumpārkāpējs veic izvēli, izraugoties mērķi, kas sniedz augstu atdevi ar minimālu piepūli un risku. Piemērots mērķis (persona, objekts, īpašums) tiek noteikts un vērtēts pēc šādiem kritērijiem: vērtība, inerce (kustības daudzums), redzamība, piekļuve (*VIVA – Value, Inertia, Visibility, Access*).

- Racionālās izvēles teorija (*Rational Choice Theory*), kuras atbalstītāji pauž uzskatu, ka noziedznieks vienmēr tiecas gūt labumu no noziedzīgiem nodarījumiem. Šis labums var nebūt materiāls, piemēram, zādzības gadījumā, jo ir daudzi citi ieguvumi no noziedzīgiem nodarījumiem, tostarp seksuāls apmierinājums, apreibināšanās, sajūsma, atriebība, biedru cieņa [15, 97]. Tātad tiek pieņemts, ka noziedznieki, veicot noziedzīgus nodarījumus, meklē ieguvumus, kas viņiem ir pietiekami lietderīgi un pamatoti.
- Ikdienas aktivitātes teorija (*Routine Activity Theory*), kuras pārstāvji apgalvo, ka, piemēram, laupīšana notiek, kad iespējamais noziedznieks un piemērotais mērķis satiekas laikā un vietā un mērķis netiek pietiekami aizsargāts. Šādi tiek apstiprināta iespējamā noziedznieka faktiskā pastāvēšana, jo cilvēka alkātība un savtība ir pietiekams skaidrojums noziedzīgas rīcības motivācijai [15, 97].
- Sociālās kontroles teorijā (*Social Control Theory*) tiek pieļauts, ka cilvēki var saskatīt noziedzības priekšrocības un spēj izdomāt un realizēt dažādas noziedzīgas darbības nevilcinoties jeb momentā – bez īpaša stimula vai iepriekšējas apmācības. Tiek pieļauts, ka primārais ir potenciālais ieguvums no noziedzīga nodarījuma.

Analizējot noziedzīgas uzvedības mehānismu, jāņem vērā, ka vide, kurā atrodas indivīds, un personas individuālās īpašības nosaka ietekmi uz visiem kriminālās uzvedības veidošanās posmiem:

- motīva formēšanos;
- lēmuma pieņemšanu par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu.

Apstākļu kompleksu, kas izraisa konkrētu noziedzīgu nodarījumu, Valdis Birkavs diferencē šādās grupās:

- personības tikumiskās veidošanās nelabvēlīgi apstākļi;
- noziedzīga nodarījuma izdarīšanas iemesls, ko rada konkrēta dzīves situācija;
- apstākļi, kas atvieglo noziedzīga nodarījuma izdarīšanu [49, 63].

Motivācija ietver noziedzīgas rīcības motīva un mērķa rašanās un veidošanās procesu. Uzvedības motīvs – iekšējs pamudinājums uz rīcību (darību), vēlēšanās, kas nosaka vajadzības, intereses un jūtas, kuras radušās un saasinājušās apkārtējās vides ietekmes un konkrētās situācijas dēļ.

Pēc motīva izveidojas mērķis kā noteiktas darbības paredzamais un vēlamais rezultāts. Atkarībā no satura noziedzīga nodarījuma mērķi var būt daudzveidīgi:

- iedzīvošanās;
- savtīgums (savtīga nolūka);
- kaitējuma nodarīšana personai vai sabiedrībai;
- egoistisks;
- mantas realizācija u. tml.

Motivācijas veidošanos ietekmē gan vides, gan personīgie apstākļi. Jāpiemin, ka noziedzīgs nodarījums ir indivīda vienota gribas darbība, kam raksturīgi sarežģīti psiholoģiskie procesi, kurus ietekmē ne tikai ārējie apstākļi, bet arī dažādi personas individuālie apstākļi.

Manuprāt, personas rīcības motivētājus var iedalīt individuālos jeb iekšējos un ārējos. Savukārt motīvus, kas ietilpst noziedznieka motivācijā, var iedalīt šādās pamatgrupās:

- sadzīviskie;
- sociāli nozīmīgie;
- saskarsmes un mijiedarbības;
- personas attīstības un socializācijas (sociālās prasmes, kontakti, vērtības).

Iepriekš minētā rezumējums atspoguļo *Dr. oec.* profesores Silvijas Kristapsones teiktajā, ka noziedzīgas uzvedības cēloņi ir visu pagātnes, tagadnes un iespējamo nākotnes sociālo iedarbību kopums mijiedarbībā ar noziedzīgu nodarījumu izdarījušas personības īpatnībām. Nereti nozieguma izdarīšanas brīdī daudzi cēloņi ir pārstājuši objektīvi eksistēt, tomēr atstājuši savas pēdas, tādējādi esot personas uzskatu, paradumu, vērtību utt. pamatā. Tādējādi cēloņus un apstākļus, kas darbojas nozieguma izdarīšanas brīdī, subjekts apzināti vai neapzināti atlasa kā personīgi svarīgu informāciju, kas tiek “lauzta caur psihi prizmu” un realizējas caur konkrētiem motīviem, mērķiem un vēlmēm (sk. 2. att.) [27, 7].

Motīvs ir personas noziedzīgas rīcības pamats, iekšējs virzītājspēks un aktivitātes rosinātājs, ko nosaka vajadzību un interešu apmierināšana un kas rodas un izveido personas lēmumu izdarīt noziedzīgu nodarījumu. Savukārt vajadzības ir viss, kas nepieciešams normālai cilvēka dzīvei, bet konkrētajā brīdī personai tā trūkst. Uzvedības un rīcības motivāciju būtiski ietekmē personības galvenās ievirzes, personīgās trauksmes līmenis un šis līmenis dažādās situācijās, iekšējie konflikti un neapmierinātās vajadzības. Turklāt jānorāda, ka rīcību virza un cilvēka aktivitāti izraisa iekšējie dzinūļi, vērtīborientācija, pārliecība, nostāja, intereses, vēlmes, dziņas u. tml.

Nedaudz vairāk pievērsoties dzimumnoziedznieku motivācijai, jāteic, ka seksuāli prettiesiska rīcība ir personas nespēja sasniegt savus mērķus sociāli pieņemamā veidā, tādēļ šis cilvēks izvēlas citus veidus.

2. attēls. Noziedzīgas uzvedības mehānisms [26]

*Aldona Kipāne. Noziedzīga nodarījuma motīvs kriminoloģijas
un krimināltiesību kontekstā*

Speciālajā literatūrā dažādi krimināli agresīvās uzvedības motīvi tiek iedalīti šādi:

- 1) impulsīvie, kas atbilstīgi situācijai subjektam rodas sarežģītos apstākļos, to pamatā ir stipras emocijas;
- 2) instrumentālie – noteiktu mērķu sasniegšanai, cietušā pretošanās pārvarēšanai, upura piespiešanai veikt kādas darbības;
- 3) naidīgie – agresijai realizējoties kā pašvērtējumam, bieži vien agresīvā uzvedība tiek veikta, lai pazemotu upuri, paņirgātos par to;
- 4) grupas solidaritātes – grupas atzinības iegūšanai [4, 178].

Anomijas pētnieks Roberts Mertons (*R. K. Merton*) uzskata, ka tās cēlonis var būt pretrunas starp sabiedrības mērķiem un to sasniegšanai izvēlētajiem līdzekļiem. Pētnieks apgalvo, ka anomija nav dezorganizētas sabiedrības stāvoklis, bet gan personības ar izkropļotu morāli stāvoklis.

Amerikāņu kriminologs Roberts Agnevs (*R. Agnew*), izveidojot Vispārējo sasprindzinājuma teoriju (*General Strain Theory*), uzskata, ka dusmām ir nozīmīga ietekme uz noziedzīgu rīcību un devianci (sasprindzinājums → dusmas → krimināla uzvedība) [3, 398].

Persona, kura izdara seksuāla rakstura noziedzīgus nodarījumus, jūt vajadzību kontrolēt un dominēt pār upuri vai to ļaunprātīgi izmantot un pazemot. Krievijas pētnieki uzskata, ka dzimumnoziedznieka galvenais motīvs ir dzimumtieksmes apmierināšana rupjā, dzīvnieciskā veidā. Dažkārt vainīgā seksuālie dzinuļi kombinējas ar huligāniskām tieksmēm, vēlmi atdarināt vecākos biedrus, pazemot vai apkaunot upuri, paņirgāties par cietušo, atriebties, pašapliecināties u. tml. [47, 220–225].

Parasti vardarbīgā noziedznieka uzvedības dominējošais motīvs ir vēlme apmierināt vajadzību pēc vardarbības, agresijas vai cietsirdības [4, 178]. Amerikāņu speciālisti atzīst, ka izvarotājam dzimumsakari neizpaužas seksuālā vajadzībā, tiem raksturīgas šādas pazīmes: vara, spēks un dusmas [9, 30]. Vairāki autori (*R. Šneiders, K. Neidelsons, M. Notmens, Dž. Perlmutter*) uzsver, ka izvarošanas būtība galvenokārt ir vardarbībā pret personu, tās dzīvības apdraudējumā, nevis seksuālajā dabā [7, 47]. Izvarotājus vada šādi iekšējie dzinuļi: vientulība, seksuālā interese un dusmas. Pētījumā atklāts, ka visbiežāk izvarotājs pārdzīvo dusmas: 88% gadījumu – dusmas vispār, 77% – dusmas pret sievieti. Piekrītot, ka izvarošanu veicinošais faktors ir dusmas vai spēks (vara), pētnieks *Nikolas Grots (N. A. Groth)* izšķir šādus izvarotāja motivācijas veidus:

- 1) uzbudinājuma dusmas (*excitation anger*);
- 2) atriebības dusmas (*retaliation anger*);
- 3) varas apliecinājums (*power reassurance*);
- 4) varas dominante (*power dominant*);
- 5) oportunistiska attieksme (*opportunistic*) [12, 161].

Savukārt noziedzīgo nodarījumu motīvu raksturojumā kā specifiskus var nodalīt amatpersonu noziedzīgās rīcības motīvus. Atbilstīgi *Kārļa Fridriha (C. J. Friedrich)* skaidrojumam korupcija ir uzvedība, kurai piemīt novirze no politiskajā sfērā valdošām normām un kuru izraisa motivācija iegūt personisko labumu uz sabiedrības rēķina [10].

Apspriežot amatpersonu motivāciju veikt koruptīvās darbības publiskajos iepirkumos, eksperti pārsvarā ir vērsuši uzmanību uz amatpersonu mantkārību, vēlmi iegūt papildu ienākumus, naudu, materiālos vai personīgos labumus, politisko atkarību, kā arī varas saglabāšanu, partiju finansēšanu, centienus demonstrēt paklausību priekšniekam, apmierināt citas kaislības.

Jautājumā, kāds ir komersantu galvenais motīvs veikt koruptīvās darbības publiskajos iepirkumos, tiek norādīta šāda motivācija:

- 1) saņemt lielāku peļņu;
- 2) iegūt privilēģētu stāvokli un attīstīt savu biznesu;
- 3) iegūt pasūtījumu – peļņai vai izdzīvošanai;
- 4) dabūt darbu un izdzīvot krīzes laikos;
- 5) izvairīties no bankrota [28, 21].

Ukraiņu speciāliste Svetlana Šalgunova (*C. A. Шалгунова*) piedāvā kukuļņēmēju mantkārības motīvus klasificēt sešās apakšgrupās:

- 1) naudas, materiālo vērtību krāšanas kāre un tiekšanās sasniegt materiālu komfortu, lai nedzīvotu sliktāk “kā citi”;
- 2) alkohola atkarība (to, manuprāt, jāpaplašina, norādot uz adiktīvu uzvedību);
- 3) viegla un bezmaksas eksistence;
- 4) dienesta materiālo vajadzību apmierināšana – cenšanās izpatikt priekšniecībai, uzturēt dienesta vajadzībām formālas un neformālas attiecības;
- 5) apmierināt vitālas ģimeniski sadzīviskas vajadzības (zāles, apģērbs, mēbeles);
- 6) realizēt un izjust risku, t. i., rezultāts nav svarīgs, bet būtiskas ir “asas izjūtas” (paaugstināta riska pakāpe).

Pamatojoties uz profesora V. Luņejeva koncepciju, tiek piedāvāts analizēt šādus tiesībsargājošo iestāžu darbinieku noziedzīgos motīvus:

- 1) mantkārības motīvi – tā mērķis ir uzlabot materiālo stāvokli;
- 2) vardarbības motīvi (greizsirdība, dusmas, egocentrisms, atriebība, huligānisms);
- 3) “idejiskie” motīvi (*идейные мотивы*) – vēlme atjaunot taisnīgumu, ticība likuma nemaldīgumam, nekonsekventa attieksme pret likumpārkāpumu, principiāla attieksme;
- 4) konformistiskie motīvi – vēlme būt kā visiem, nevēlēšanās izrādīt iniciatīvu, pasliktināt savstarpējās attiecības, centieni atdarināt kolēģus, uzlūkot viņus par paraugu u. tml.;
- 5) vieglprātīgie un bezatbildīgie motīvi – izvairīšanās no jebkādu sarežģījumu risināšanas, savu kļūdu neatzišana, dzīvošana šai dienai, nedomājot par turpmāko, u. tml.

Noziedzības izpētes diskursā būtiskas ir noziedzības apkarošanas un novēršanas jomas. Sabiedrības evolūcijas gaitā cīņa ar noziedzību ir attīstījusies divos virzienos – tās novēršanā un apkarošanā. Krimināltiesību pētniece Ilona Kronberga raksta, ka noziedzības novēršana nozīmē iejaukšanos notikumos vai cilvēka uzvedībā, lai novērstu likumpārkāpumus [29].

*Aldona Kipāne. Noziedzīga nodarījuma motīvs kriminoloģijas
un krimināltiesību kontekstā*

Korupcijas novēršanas un apkarošanas pamatnostādņēs 2015.–2020. gadam apzināts, ka viens no valsts un pašvaldību sektoru tieši skarošiem apakšmērķiem ir nodrošināt publiskās pārvaldes cilvēkresursu vadības politiku, kas nepieļauj koruptīvas rīcības motivāciju. Šā apakšmērķa sasniegšanai plānotajos rīcības virzienos ietverta personu loka, uz kuru attiecināmi preventīvie pretkorupcijas pasākumi, pārskatīšana un publiskās pārvaldes cilvēkresursu vadība, lai veicinātu ētiskumu un mazinātu korupcijas un interešu konflikta riskus [16].

Darbs ar noziedzniekiem atspoguļots pētījumā “Sabiedriskā darba nozīme sociālās atstumtības mazināšanā”. Tajā apzināts, ka jaunieša motivāciju mainīt savu ierasto sociālās uzvedības modeli ir iespējams panākt, kombinējot sodu ar interesantiem piedāvājumiem (iesaistīšanos ārpusskolas aktivitātēs) – gan ar pieaugušo, uzvedības korekcijā iesaistīto profesionālu, sirsnīgu un ieinteresētu attieksmi, gan ar interešu korekciju (piemēram, speciāliem uzvedības korekcijas pasākumiem, atkarību ārstēšanu, profesionālo orientāciju). Turklāt darbā ar dzimumnoziedzniekiem Lielbritānijas speciālisti pievērš uzmanību faktoriem, kam ir nozīme dzimumnoziegumu izdarīšanā, – cilvēka domām un uzskatiem, proti, priekšstatiem par seksualitātes lomu dzīvē, par vīriešu, sieviešu un bērnu attiecībām, indivīda spēju kontrolēt savas emocijas un uzvedību, prasmi veidot attiecības. Nozīme ir arī alkoholisko dzērienu un narkotiku lietošanai, kas veicina noziedzīgu uzvedību. Protams, nopietnas problēmas šajā sfērā ir ne tikai dzimumnoziedzniekiem, bet arī citām personām, kuras izdara visdažādākos nodarījumus. Attiecībā uz dzimumnoziedzniekiem ļoti svarīgi ir saprast, kādu funkciju šo cilvēku dzīvē pildījis noziegums, kādas cilvēka vajadzības tas apmierinājis. Terapija (“Temzas ielejas programmas”) palīdz atrast veidus, kā šīs vajadzības apmierināt sociāli un ētiski pieņemamā veidā [1].

Krimināltiesiskais konteksts

Atbilstīgi Kriminālprocesa likuma 124. panta noteikumiem kriminālprocesā jāpierāda noziedzīgā nodarījuma sastāva esamība vai neesamība.

Noziedzīga nodarījuma sastāvu, kā zināms, veido četri obligātie elementi:

- 1) objekts;
- 2) subjekts;
- 3) objektīvā puse;
- 4) subjektīvā puse.

Jāpiemin arī, ka Latvijas krimināltiesībās noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes iedala pamatpazīmēs un papildpazīmēs.

Noziedzīga nodarījuma subjektīvā puse ir vainīgās personas (nodarījuma subjekta) psihiskā darbība, kas tieši saistīta ar izdarīto (nodarījuma objektu un objektīvo pusi), un tā apvieno vienotā veselā personas psihiskās darbības intelektuālos un gribas procesus [19]. Noziedzīga nodarījuma subjektīvās puses pamatpazīme ir vaina. Krimināllikumā vaina tiek saistīta ar nodoma (tiešs nodoms, netiešs nodoms) vai

neuzmanības formu (noziedzīga pašpalāvība, noziedzīga nevērība). Juridiskajā literatūrā tiek apskatīta arī dubultā forma, kuras pamatā ir personas dažādā psihiskā attieksme pret atsevišķām noziedzīga nodarījuma objektīvās puses pazīmēm.

Noziedzīga nodarījuma pamatpazīmju juridiskā nozīme izpaužas tādējādi, ka tām obligāti jābūt ikviena konkrēta noziedzīga nodarījuma sastāvā. Par obligātu noziedzīga nodarījuma subjektīvās puses pazīmi motīvs kļūst tad, ja tā norādīts Krimināllikuma Sevišķās daļas panta dispozīcijā [18, 184]. Atšķirībā no nolūka (mērķa) nodarījuma motīvs kā nodarījuma obligātā pazīme tiek lietots diezgan reti.

Profesors U. Krastiņš norāda, ka Krimināllikumā diezgan bieži noziedzīga nodarījuma sastāvi tiek konstruēti tādā veidā, ka panta dispozīcijā nav īpaši norādīts uz motīvu vai mērķi kā obligātu nodarījuma sastāva subjektīvās puses pazīmi, taču, lai konstatētu attiecīgā noziedzīgā nodarījuma sastāvu, motīvs un mērķis ir obligāti jāpierāda. Gadījumos, ja notikusi slepkavība, būtiska nozīme ir precīzai vainīgā motīva noskaidrošanai, jo tiša nonāvēšana saskaņā ar Krimināllikuma 116. pantu kvalificējama tad, ja tā izdarīta personisku attiecību dēļ, greizsirdības, atriebības, naida, strīda un citos līdzīgos gadījumos [42, 20].

Papildpazīmes likumdevējs ir ietvēris atsevišķu noziedzīgo nodarījumu sastāvos kopā ar nodarījuma sastāva pamatpazīmēm [19]. Papildpazīmes ir obligātas, ja tās ir ietvertas Krimināllikuma Sevišķās daļas normā, piemēram, nodarījuma izdarīšanas laiks, vieta, veids, noziedzīga nodarījuma priekšmets, cietušais, noziedzīga nodarījuma izdarīšanas motīvs un mērķis. Salīdzinošam pārskatam piedāvāju *Dr. iur.* Agneses Beļskas atziņas, kas gūtas, analizējot ASV krimināltiesībās minētos elementus un salīdzinot tos ar elementu un pazīmju izpratni Latvijas krimināltiesībās. Viņa secina, ka, pirmkārt, atsevišķas Latvijā tā dēvētās papildpazīmes ASV krimināltiesībās tiek pētītas kontekstā ar kāda no pamatelementu izpausmes veidiem, piemēram, motīvs tiek uzskatīts par nolūka vai mērķtiecības pamatu. Otrkārt, atsevišķas papildpazīmes, piemēram, blakusapstākļi, tiek izvirzītas par noziedzīga pārkāpuma patstāvīgu elementu [2].

Noziedzīga nodarījuma subjektīvā puse atspoguļo saikni starp personas apziņu un gribu, un viņas izdarīto nodarījumu. Dominējošais ir uzskats, ka psiholoģiskais noziedzīgā nodarījuma subjektīvās puses saturs tiek atklāts ar šādu juridisku pazīmju palīdzību: vainu, motīvu un mērķi (nolūku), kas raksturo personas dažādās psihiskās aktivitātes formas. Vainas pakāpe tiek noteikta, par pamatu ņemot arī nodarījuma objektīvos apstākļus (ciktāl tos aptver subjekta psihiskā attieksme), noziedzīgā nodarījuma raksturu, subjektīvās attieksmes īpatnības pret darbību vai bezdarbību, noziedzīgā nodarījuma motīvu un mērķi, cēloņus un apstākļus, kas ietekmēja nodoma rašanos vai izraisīja neuzmanību, u. tml.

Motīva un mērķa atšķiršana no nodoma kā vainas formas tiek izdarīta teorētiski, un tie kā pazīmes noder, lai pareizi izprastu vainīgā psihiskās darbības saturu un virzību un varētu noteikt personas vainu konkrētajā gadījumā [18, 128]. Noziedzīga nodarījuma motīvs tiek ņemts vērā nodarījuma kvalifikācijas procesā soda veida un smaguma noteikšanai. Motīvs ir atbildību pastiprinošs vai mīkstinošs apstāklis,

*Aldona Kipāne. Noziedzīga nodarījuma motīvs kriminoloģijas
un krimināltiesību kontekstā*

piemēram, naida motivācija kā atbildību pastiprinošs apstāklis, ja noziedzīgs nodarījums izdarīts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ (Krimināllikuma 48. panta 1. daļas 14. punkts).

Asociētais profesors Mārtiņš Mits raksta, ka naida noziegumu motīvs tiek definēts, izmantojot vienu no diviem modeļiem – naidīguma vai diskriminācijas modeli. Naidīguma modeļa gadījumā tiek prasīts konstatēt pret personu vērstu naida izpausmi vai nicinošu attieksmi. Savukārt diskriminācijas modeļa izmantotājam jānoskaidro, ka vēršanās pret personu ir notikusi kādas šo personu vai personu grupu raksturojošas pazīmes dēļ [40, 28–29].

Motīvs un mērķis var būt ietverts noziedzīga nodarījuma sastāvā kā obligātā pazīme, un tad tie ietekmē nodarījuma kvalifikāciju, piemēram, slepkavība mantkārīgā nolūkā (KL 117. panta 9. punkts). Ja motīvs un mērķis nav ietverti noziedzīga nodarījuma sastāvā pazīmju skaitā, tad tie neietekmē nodarījuma kvalifikāciju, kaut arī neviens ar tiešu nodomu izdarīts nodarījums netiek izdarīts bez motīva un mērķa [20].

Kvalificējot noziedzīgo nodarījumu atbilstīgi likuma prasībām, jākonstatē visas nepieciešamās un obligātās attiecīgā noziedzīgā nodarījuma sastāvā pazīmes, to skaitā subjektīvā puse, kas ietver nodomu. Krimināllikuma 175. pantā paredzētais noziedzīgais nodarījums – zādzība – var tikt izdarīts tikai ar tiešu nodomu, bet šo nodomu raksturo mantkārīgs motīvs, kaut gan tas nav tieši norādīts minētajā likuma normā.

Piemērs no tiesas sprieduma: no lietas materiāliem, konkrēti, no pirmās instances tiesas sēdes protokola, redzams, ka tiesas debatēs prokurore I. K. izteica viedokli, ka apsūdzētā U. G. noziedzīgā nodarījuma motīvs ir iebiedēšana kā kāda konflikta risināšanas paņēmieni. Piezīmes par tiesas sēdes protokolu nav iesniegtas. Senāta ieskatā, pirmās instances tiesas sēdē prokurores izteiktais viedoklis norāda, ka valsts apsūdzības uzturētāja faktiski atzinusi, ka apsūdzētā U. G. nodarījumā nav Krimināllikuma 175. panta ceturtajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāvā. Arī pirmās instances tiesa taisīja attaisnojošu spriedumu, atzīstot, ka U. G. nodarījumā nav Krimināllikuma 175. panta ceturtajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāvā [34]. Šis piemērs skaidri parāda iepriekš paustās atziņas praktisko lietojumu: ja mantkārīgs nolūks un iedzīvošanās uz citu rēķina nav konstatēta, tad nav arī izdarīts mantkārīgais nodarījums – zādzība.

Mantas nolaupīšana vienmēr ir tišs nodarījums, ko var izdarīt tikai ar tiešu nodomu, jo vainīgais apzinās, ka rīkojas prettiesiski, paņemot svešu mantu, viņš vēlas šo mantu iegūt un rīkoties ar to pēc saviem ieskatiem. Nolaupīšanas motīvs vienmēr ir mantkārība, jo vainīgais vēlas iegūt mantisku labumu sev vai arī izmantot nolaupīto citos mantkārīgos nolūkos [36, 323].

Vispārēji pieņemta ir atziņa, ka visi tišie noziedzīgie nodarījumi ir motivēti. Atstāstot profesora U. Krastiņa viedokli, jānorāda, ka katru noziedzīgu nodarījumu, kas izdarīts ar nodomu (tīši), determinē noteikts motīvs, kurš vienmēr rodas pirms nodoma. Nodoms rodas un nostiprinās konkrēta motīva ietekmē. Krievijas profesors Anatolijs Kozlovs piedāvā noziedzīga nodarījuma attīstību iedalīt vairākos posmos (sk. 3. att.).

3. attēls. Noziedzīgas rīcības attīstība, Anatolija Kozlova iedalījums [17, 53]

Speciālajā literatūrā atrodams viedoklis, ka diezgan sarežģīti risināt ir jautājumu par motīvu noziedzīgos nodarījumos aiz neuzmanības. Noziedzīgi nodarījumi aiz neuzmanības var skart vairākas darbības jomas. Piemēram, transportlīdzekļu ekspluatāciju, celtniecību, darbus, kas saistīti ar iespējamu dabas piesārņošanu vai bojāšanu.

Daži autori noliedz motīva nozīmi šajos noziedzīgajos nodarījumos, bet citi uzskata, ka noziedzīgajos nodarījumos aiz neuzmanības var runāt par uzvedības motivāciju, kas ir cēlonis tam, ka notiek noziedzīgs nodarījums. Vairāki speciālisti, piemēram, P. Dageļš, T. Krigers, E. Vorošins, uzskata, ka vairākumā gadījumu noziedzīgiem nodarījumiem aiz neuzmanības ir apzināts – gribas – raksturs, tātad tie ir motivēti un mērķtiecīgi. Vēl būtu jāatzīmē, ka sabiedriski kaitīgas uzvedības motīvi, piemēram, lielība, pārgalvība, noved pie noziedzīga nodarījuma. Tomēr noziedzīgu nodarījumu aiz neuzmanības gadījumos nav konstatējams noziedzīgs motīvs un mērķis kā noziedzīgas rīcības iekšējs pamudinājums. Krimināltiesību teorijā ar neuzmanību parasti saprot nepieciešamās rūpības neievērošanu (ignorēšanu).

Nepieciešamās rūpības kritēriji, kas vienlaikus iezīmē atļautā riska robežas, rodami:

- 1) normatīvajos aktos, kas reglamentē attiecīgo jomu;
- 2) privāto organizāciju noteikumos;
- 3) vispārējos tiesību principos [35].

Motīvs, kā iepriekš minēts, atspoguļo pamatu, kāpēc konkrētā prettiesiskā rīcība tiek vai bija izdarīta. Motīvs pavada personu, veicot nodarījumu. Noziedzīga nodarījuma motīvi var būt dažādi: mantkārība, savtīgums, atriebība, greizsirdība, strīds, dažādi sadzīviski iemesli, huligāniskas tieksmes, cita noziedzīga nodarījuma slēpšana, karjerisms, sociālās labklājības nodrošināšana, konformisms vai pakļaušanās ierastajai kārtībai, vienkārša vēlme izpatikt priekšniekam, strādāt, kā “ierasts”, kolektīvā, būt kā visi, rasisms, nacionālisms, etniski vai reliģiski, naida, politiskie, seksuālie, narkotisko, psihotropo u. c. vielu iegūšanas, alkoholisko dzērienu iegūšanas, nepareizi izprasta draudzība, pārprastas dienesta intereses, citas personiskās intereses u. tml. Nepilngadīgo personu izdarītajiem nodarījumiem, piemēram, var būt izklaides vai bezdarbības un dikdienības motīvs. Noziedzīgu nodarījumu var izraisīt vieglprātība vai

*Aldona Kipāne. Noziedzīga nodarījuma motīvs kriminoloģijas
un krimināltiesību kontekstā*

beztatbildība, piemēram, huligāniskas tieksmes izpaužas personas vēlmē izrādīt acīmredzamu necieņu pret sabiedrību un ierastajiem uzvedības noteikumiem, kas nodrošina sabiedrības mieru. Noteikumi tiek demonstratīvi ignorēti, tiek traucēts citu personu normāls darbs, atpūta un sadzīve, kā arī iestāžu, uzņēmumu un organizāciju darbs. Par šiem jautājumiem daudz atšķirīgu un interesantu atziņu sniedz Krievijas profesors Andrejs Zeļinskis (*А. Ф. Зелинский*):

“[...] neesot vajadzība “necienīt”, bet pastāv vajadzība pēc cieņas, prestiža un varas. Tomēr daži cilvēki uzskata, ka nav jārēķinās ar citu interesēm, un to var nosaukt par huligānismu. Huligānisma motīvs ir tāds pats kā citiem noziedzīgiem nodarījumiem – agresīvs uzbrukums personai, īpašumam, sabiedrībai, sabiedriskai kārtībai un drošībai, naidis, nicinājums, vēlme pašapliecināties. Vardarbība ir varas un pārkuma demonstrācija.” [53, 188]

Pareizai noziedzīga nodarījuma subjektīvās puses konstatēšanai un tās atsevišķu pazīmju (vainas, motīva, mērķa, emocionālā stāvokļa) noteikšanai ir svarīga nozīme, lai pareizi kvalificētu vainīgā izdarīto nodarījumu [18]. Piemēram, krimināltiesību teorijā atzīts, ka no piesavināšanās atšķiras mantas neatdošana laikā, nelikumīga lietošana, uzglabāšanas noteikumu neievērošana vai mantas pazaudēšana, kas var būt civiltiesisks delikts vai disciplinārs pārkāpums, taču nesatur to ļaunprātīgo uzticības laušanu, kas ir kriminālās piesavināšanās pamatā. Piesavināšanās ir tikai tad, ja vainīgais izņēmis svešu mantu nolūkā ar to rīkoties pēc saviem ieskatiem [39, 54]. Piesavināšanās subjektīvā puse izpaužas tieša nodoma veidā, jo vainīgais apzinās savu darbību kaitīgumu, paredz, ka cietušajam nodarīs zaudējumus, un vēlas iedzīvoties no citas personas labuma. Piesavināšanās ir viens no mantas nolaupīšanas veidiem, un laupīšanas motīvs vienmēr ir mantkārība, bet mērķis – iegūt materiālu labumu, proti, iedzīvoties uz citas personas rēķina [22, 20, 33–34].

Tiesu praksē atzīts, ka noziedzīgu nodarījumu pret personas veselību kvalifikācija nereti ir atkarīga no vainīgā rīcības motīviem, tāpēc nodarījuma juridiskais izvērtējums, ja motīvs apsūdzībā nav norādīts, var būt kļūdains. Piemēram, Valmieras rajona tiesa ar 2012. gada 22. marta spriedumu lietā K39-0249/12, krimināllieta Nr. 11130002212, atzīstot A. G. par vainīgu KL 126. panta otrās daļas 4. punktā paredzētā nozieguma izdarīšanā, konstatēja, ka apsūdzētais, būdams alkohola ietekmē, ne mazāk kā trīs reizes ar rokām sitot cietušajam pa ķermeni, nodarīja viņam miesas bojājumus: galvas sasiņotumu ar zemādas asinsizplūdumiem un nobrāzumiem, krūškurvja sasiņotumu ar labās puses 6., 10. un 11. ribas lūzumiem. Kāda bija A. G. rīcības motivācija, no apsūdzības nav redzams [51].

Tiesa šādos gadījumos, taisot spriedumu, nevar izpildīt Kriminālprocesa likuma 527. panta pirmajā daļā ietvertu priekšrakstu, ka notiesājoša sprieduma aprakstošajā daļā jāsniedz pierādītā noziedzīga nodarījuma apraksts, minot arī apsūdzētā motīvus, jo apsūdzības saturu nosaka prokurors un tiesas tiesības konstatēt citus, no apsūdzības atšķirīgus apstākļus ir ierobežotas, jo tiesa nevar šo apsūdzību papildināt, konkretizēt vai kādā daļā izveidot no jauna, jo tad tiktu pārkāpts procesa pilnvaru nodalīšanas princips [33].

Secinājumi

Noziedzīgam nodarījumam kā indivīda vienotai gribas darbībai ir raksturīgi sarežģīti psiholoģiskie procesi, kurus ietekmē ne tikai ārējie apstākļi, bet arī dažādi personas individuālie apstākļi. Manuprāt, kaut arī personas psihiskā darbība, sākot ar nodoma rašanās brīdi par noziedzīga nodarījuma izdarišanu līdz pat tā realizācijai, iedalāma atsevišķos un atšķirīgos posmos, tomēr tā ir personas psihiskās darbības īstenošanas vienots process, kas rezumējas noziedzīga nodarījuma izdarīšanā. Jāatzīst, ka personas nodoma rašanās ir tieši atkarīga no kāda noteikta motīva un tiek iekļauta darbībā, kas virzīta uz noteiktu mērķi. Tas ir mērķtiecības pamats. Tāpēc uzskatu, ka motīvs un mērķis ir psihiskās attieksmes nepieciešams komponents.

Domāju, ka motīvs un mērķis ir subjektīvo pusi veidojoši elementi, jo tie raksturo personas psihi un norises tajā. Cilvēka intelektuālā un gribas darbība ir nesaraujami saistīta ar motivāciju un cilvēka emocionālo pasauli. Par svarīgu šā procesa daļu kļūst darbības dinamika un attieksme pret to, darbības sociālās jēgas apzināšanās.

Manuprāt, var nodalīt individuālos jeb iekšējos un ārējos personas rīcības motīvus. Motīvus, kas ietilpst noziedznieka motivācijas jomā, var iedalīt šādās pamatgrupās:

- 1) sadzīviskie motīvi;
- 2) sociāli nozīmīgie motīvi;
- 3) saskarsmes un mijiedarbības motīvi;
- 4) personas attīstības un socializācijas motīvi – sociālās prasmes, kontakti, vērtības.

Crime Motive in Context of Criminological and Criminal Law

Abstract

The aim of the research is to study the aspects of motive of crime in the Criminology and Criminal Law. The article presents the analysis of the role of crime motive in crime mechanism.

The author believes that although personal mental activity, starting with the intent of committing a criminal offence until accomplishment of the purpose, is divided into separate and different stages, what matters is a person's mental implementation process result in reality – committing a criminal offence .

Keywords: aim to crime, crime, motive of crime, motivation.

Literatūra

1. Bārtulis, J. *Nevis izstumt, bet palīdzēt laboties*. Iegūts no: <http://www.lvportals.lv/print.php?id=212881> [sk. 30.03.2016.].
2. Beļska, A. *Noziedzīga nodarījuma izpratne Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu krimināltiesībās*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013.
3. Belskii, V. Iu., Kravchenko, A. I., Kurganov, S. I. *Sociologija dlia iuristov: Uchebnoe posobie dlia vuzov*. Moskva: Zakon i pravo, 2011. (Бельский, В. Ю., Кравченко, А. И., Курганов, С. И. *Социология для юристов: Учебное пособие для вузов*. Москва: Закон и право, 2011).
4. Bilalov, R. K. Kriminologicheskaja kharakteristika lichnosti prestupnika, sovershaiushego nasilstvennie polovie prestupleniia protiv nesovershennoletnikh. *Novyi Iuridicheskii Zhurnal*. 2012, 3. (Билалов, Р. К. Криминологическая характеристика личности преступника, совершающего насильственные половые преступления против несовершеннолетних. *Новый юридический журнал*. 2012, 3).
5. *Bolshoi iuridicheskii slovar*. Sukharev, A. Ia., Krutskikh, V. E., Sukhareva, A. Ia. Moskva: Infra-M, 2003. (*Большой юридический словарь*. Сухарев, А. Я., Крутских, В. Е., Сухарева, А. Я. Москва: Инфра-М, 2003).
6. *Bolshoi iuridicheskii slovar*. Moskva: Prospekt A. V. Malko, 2009. (*Большой юридический словарь*. Москва: Проспект. А. В. Малько, 2009).
7. *Chastnaia kriminologija*. Otv. red. prof. A. Shestakov. Sankt-Peterburg: Iuridicheskii centr Press, 2007. (*Частная криминология*. Оtv. ред. проф. А. Шестаков. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2007).
8. Filimonov, V. D. *Norma ugovnogo prava*. Sankt-Peterburg: Izdatelstvo R. Aslanova Iuridicheskii centr Press, 2004. (Филимонов, В. Д. Норма уголовного права. СПб.: Издательство Р. Асланова Юридический центр Пресс, 2004).
9. Flowers, R. B. *Sex Crimes: Perpetrators, Predators, Prostitutes, and Victims*. Charles Thomas Publishers, Ltd, 2006.
10. Friedrich, C. J. *The pathology of Politics: Violence, Betrayl, Corruption, Secrecy, and propaganda*. New York: Harper & Row, 1972.
11. Gabrielyan, A. *Eitanāzijas fenomens krimināltiesiskajā, kriminoloģiskajā un medicīniski bioloģiskajā aspektā*. Promocijas darbs. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte, 2014.
12. *Handbook of Sexual Violence*, J. M. Brown, S. L. Walklate (Eds.). Routledge, 2011.
13. Judins, A. *Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību*. Rīga: SIA "Biznesa augstskola Turība", 2006.
14. Judins, A. *Krimināltiesību jēdzienu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 1998.
15. Klarks, R. V., Eks, Dž. E. *Noziedzības analīze 60 soļos*. Rīga: Valsts policija, 2011.
16. *Korupcijas novēršanas un apkarošanas pamatnostādnes 2015.–2020. gadam*. Iegūts no: <http://likumi.lv/ta/id/275394-par-korupcijas-noversanas-un-apkarosanas-pamatnostadnem-2015-2020-gadam> [sk. 30.03.2016.].
17. Kozlov, A. P. *Uchenie o stadiakh prestupleniia*. Sankt-Peterburg: Izdatelstvo Iuridicheskii centr Press, 2002. (Козлов, А. П. *Учение о стадиях преступления*. – СПб.: Издательство Юридический центр Пресс, 2002).
18. Krastiņš, U. *Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014.
19. Krastiņš, U. *Noziedzīgs nodarījums*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000.

20. Krastiņš, U., Liholaja, V. *Krimināllikuma komentāri: Pirmā daļa* (I–VII nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015.
21. Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A. *Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs 2. Sevišķā daļa*. Rīga: AFS, 2007.
22. Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A. *Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs 3. Sevišķā daļa*. Rīga: AFS, 2007.
23. Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A. *Krimināltiesības. Vispārīgā daļa*. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008.
24. *Kriminoloģija*. Mācību grāmata. Zin. red. Ķipēna K., Vilks A. Rīga: Nordik, 2004.
25. *Kriminoloģija, Uchebnik*. Pod red. prof. N. F. Kuznecovoi, prof. V. V. Luneeva. Moskva, 2004. (*Криминология: Учебник*. Под. ред. проф. Н. Ф. Кузнецовой, проф. В. В. Лунеева. Москва, 2004).
26. *Kriminoloģija. Uchebnik dlia vuzov*. Pod obshchei redakciei profesora A. I. Dolgovoi. Moskva: Izdatelstvo NORMA, 2001. (*Криминология. Учебник для вузов*. Под общей редакцией профессора А. И. Долговой. Москва: Издательство НОРМА, 2001).
27. Kristapsone, S. *Noziedzība un to noteicošie sociāli ekonomiskie faktori Latvijā 90. gados*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003.
28. Kriviņš, A. *Korupcijas novēršana un apkarošana publisko iepirkumu jomā*. Rīga: SIA "Izdevniecība "Drukātava"", 2015.
29. Kronberga, I. *Kas ir noziedzības novēršana?* Iegūts no: <http://providus.lv/article/kas-ir-noziedzibas-noversana> [sk. 30.03.2016.].
30. *Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2015. gada 16. aprīļa spriedums* (lietas Nr. 11320041514, lietas arhīva Nr. KA03-0117-15).
31. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departaments. *Tiesu prakse krimināllietās pēc Krimināllikuma 317. panta 2. daļas, 318. panta 2. daļas un 319. panta 2. daļas*. Iegūts no: www.at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/ [sk. 30.03.2016.].
32. *Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2015. gada 29. jūnija lēmums* (lietas Nr. 11087220308, lietas arhīva Nr. SKK-0142-15).
33. *Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 4. jūnija lēmums lietā Nr. SKK-8/2012*, krimināllieta Nr. 15890002505.
34. *Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2013. gada 25. janvāra lēmums lietā SKK-6/2013*, krimināllieta Nr. 11091207011.
35. Leja, M. Noziedzīga nodarījuma izdarīšana aiz neuzmanības. *Jurista Vārds*. 2011. gada 14. jūnijs, 24 (671).
36. Liholaja, V. *Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija: Likums. Teorija. Prakse*. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007.
37. Lukasheva, E. A. *Motivi povedeniia cheloveka v pravovoj sfere*. SGP, 1972. (Лукашева, Е. А. *Мотивы поведения человека в правовой сфере*. СГП, 1972).
38. Lunejev, V. V. *Motivaciia prestupnogo povedeniia*. Moskva: Nauka, 1991. (Лунеев, В. В. *Мотивация преступного поведения*. Москва: Наука, 1991).
39. Mežulis, D. *Krimināltiesības shēmās: Vispārīgā daļa*. Rīga: Turība, 2013.
40. Mits, M. Par iecietības veicināšanu Latvijā: konferences kopsavilkums. *Jurista Vārds*. 2014. gada 18. marts, 11 (813).

41. Oganessian, B. L. Poniatie motiva koristi v teorii ugovnogo prava i ego otrazhenie v UK RF. *Molodoj Uchoniј.* 2013, 7. (Оганесян, Б. Л. Понятие мотива корысти в теории уголовного права и его отражение в УК РФ. *Молодой Ученый.* 2013, 7. Iegūts no: <http://www.moluch.ru/archive/54/7445/> [sk. 31.03.2016.].
42. *Par krimināllikumu piemērošanu lietās par tišām slepkavībām: Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums.* Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2002.
43. Petin, I. A. *Mehanizm prestupnogo nasiliia.* Sankt-Peterburg: Iuridicheskii centr Press, 2002. (Петин, И. А. Механизм преступного насилия. СПб.: Юридический центр Пресс, 2004).
44. *Psiholoģijas vārdnīca.* G. Breslava red. Rīga: Mācību grāmata, 1999.
45. Roja, Ž., Roja I., Kaļķis, H. *Stress un vardarbība darbā. Ko darīt?* Rīga: Gutenbergs Druka, 2016.
46. Semenkova, V., Miķelsons, U. *Drošības psiholoģija.* Iegūts no: http://www.eksports.gold.lv/Drosibas_psihologija.pdf [sk. 31.03.2016.].
47. Sitkovskaia, O. D. *Motivaciia agresivnogo povedeniia nesovershennoletnikh prestupnikov. Nasilie, agressiia, zhestokost. Kriminalno-psikhologicheskoe issledovanie.* Moskva, 1990. (Ситковская, О. Д. Мотивация агрессивного поведения несовершеннолетних преступников. Насилие, агрессия, жестокость. Криминально-психологическое исследование. Москва, 1990).
48. Skliarov, S. *Vina i motivy prestupnogo povedeniia.* Sankt-Peterburg: Iuridicheskii centr Press, 2004. (Скляров, С. Вина и мотивы преступного поведения. СПб.: Юридический центр Пресс, 2004).
49. Stumbiņa, Ē., Birkavs, V., Niedre, A. *Kriminoloģija.* Rīga: Zvaigzne, 1981.
50. *Svešvārdu vārdnīca.* Rīga: Avots, 2008.
51. *Tiesu prakse noziedzīgu nodarījumu kvalificēšanā, ja lieta izskatīta bez pierādījumu pārbaudes.* Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments, 2013.
52. Vorobjovs, A. *Sociālā psiholoģija.* Rīga: Izglītības soli, 2002.
53. Zelinskii, A. F. *Kriminalnaia psihologiia.* Nauchno prakticheskoe izdanie. Kiev: Iurinkom Inter, 1999. (Зелинский, А. Ф. *Криминальная психология.* Научно-практическое издание. Киев: Юринком Интер, 1999).
54. Tararukhin, S. A. *Ustanovlenie motiva i kvalifikaciia prestuplenii.* Kiev, 1977. (Тарарухин, С. А. Установление мотива и квалификация преступлений. Киев: 1977).
55. *Ugolovnoe pravo Rossii. Chast obshchaia. Uchebnik.* Moskva: Volters Kliver, 2005. (*Уголовное право России. Часть Общая. Учебник.* Москва: Волтерс Кливер, 2005.).